

The World's Largest Open Access Agricultural & Applied Economics Digital Library

This document is discoverable and free to researchers across the globe due to the work of AgEcon Search.

Help ensure our sustainability.

Give to AgEcon Search

AgEcon Search

<http://ageconsearch.umn.edu>

aesearch@umn.edu

*Papers downloaded from **AgEcon Search** may be used for non-commercial purposes and personal study only. No other use, including posting to another Internet site, is permitted without permission from the copyright owner (not AgEcon Search), or as allowed under the provisions of Fair Use, U.S. Copyright Act, Title 17 U.S.C.*

No endorsement of AgEcon Search or its fundraising activities by the author(s) of the following work or their employer(s) is intended or implied.

A KEDVEZŐTLEN ADOTTSÁGÚ TERMELŐSZÖVETKEZETEK HELYZETE ÉS FEJLESZTÉSE //

SZABÓ ISTVÁN

A kedvezőtlen adottságú területeken gazdálkodó Borsod megyei termelőszövetkezetek fejlődését megalakulásuktól kezdve a labilitás jellemzi. A termőhelyi hátrányok következtében szükségszerűen alkalmazott támogatási rendszerek és formák egész sora is csak „tüneti kezelésnek” minősíthető, azaz a termelés jelentős veszteségeit mérsékeltek vagy kiegyenlítették, de olyan mértékű tiszta jövedelem elérését nem tették lehetővé, amelyből a gazdaság fejlesztési beruházásai teljesíthetők lettek volna.

A kedvezőtlen adottságú termelőszövetkezetek mai problémái elsősorban közgazdasági jellegűek. A IV. ötéves terv során nem érték el azt a fejlettségi színvonalat, hogy fejlődőképesek legyenek az V. ötéves terv időszakában ható közgazdasági szabályozók mellett. Indokoltnak látszik ezért — tekintettel a kedvezőtlen adottságú gazdaságok fejlesztésével összefüggő központi határozatokra — az e körben működő szövetkezetek körülményeinek felülvizsgálata és a IV. ötéves terv-időszakhoz hasonló szabályozás érvényesítése.

A KEDVEZŐTLEN ADOTTSÁG JELLEMZŐI

Borsod megye a mezőgazdasági termelés szempontjából az ország egyik legrosszabb adottságú megyéje. Az összes terület több, mint fele eróziótól sújtott dombvidék, közel egyharmada savanyú vagy szikes talaj, továbbá az öt nagy vízfolyás következtében jelentős az ár- és belvíznek való kitettség.

A hegy- és dombvidék jelleg termelési hátrányai kifejezésre jutnak abban, hogy a kedvezőtlen adottságú üzemek területének 80%-a lejtőn fekszik, és a terület 60%-ának lejtésszöge meghaladja a 12%-ot. A termőföld lejtésszögének terméshozamra gyakorolt negatív meghatározó szerepét jellemzi például, hogy — a mezőszégi területekkel szemben — az egységnyi területre jutó gépmunkaráfordítás (azonos növényi kultúrák termelése esetén) a 12—17% közötti lejtőtartományban fekvő területeken 54%-kal magasabb, ami már az egyes munkafolyamatok megkétszerezését is feltételezi.

A táblásítás, tömbösítés, a kultúrák gazdaságon belüli elhelyezése, az ésszerű talajművelés, tápanyag-felhasználás és tápanyag-gazdálkodás általános követelményei a megyében csak részben érvényesíthetők.

A kedvezőtlen adottságok kifejezésre jutnak a szántóterület alacsony arányá-

ban is. Míg országosan a szántóterület aránya a mezőgazdasági területen belül meghaladja az 55%-ot, a megyében a 45%-ot, addig egyes kedvezőtlen adottságú térségekben nem éri el a 40%-ot sem. Nem szorul magyarázatra, hogy ez az állapot hátrányos jövedelemhelyzetet teremt.

A kedvezőtlen termőhelyi adottságok további ismérveihez tartozik a talajok gyenge minősége. Megtalálhatók a vázталajok, erdő-, réti, szikes és láptalajok egyaránt. A legjellemzőbb talajtípus — közel 60%-ban — a barna erdőtalaj. A talajok *kataszteri tiszta jövedelme* fele, harmada az országosnak, illetve egyes alföldi, dunántúli értékeknek. Míg országosan a termelészövetkezetek használatában levő szántóterület aranykorona-értéke hektáronként 21—22, egyes megyékben 28—30, addig a megye átlaga hektáronként nem éri el a 17 aranykoronát, a mostoha adottságú üzemek átlaga a 12 aranykoronát, az ózdi járás egyes térségeiben pedig a 6 aranykoronát.

A termelés színvonalára jellemző, hogy az e területeken gazdálkodó közös gazdaságok a főbb kultúrák *termésszállagát* tekintve az egyébként is alacsony megyei átlagtól 25—30%-kal maradnak el. Ezzel szemben az egységnyi hozam előállításához átlagosan 15%-kal magasabb *költségfelhasználás* szükséges, de a gazdálkodás valamennyi mutatója lényegesen alatta marad a közepesnek.

A hegy- és dombvidéki mostoha adottságok mellett szinte azonos gondként jelenik meg *síkvidéki területeink* egyes térségeiben az őszi és tavaszi *ár- és belvíz*, amelytől bizonytalanná válik a termés betakarítása; az előkészített vagy már bevetett talaj szerkezete tönkremegy. Csökken a bejuttatott tápanyag hatékonysága, késik a tavaszi munkák elvégzése. Ez egyben hátrányosan befolyásolja az ésszerű vetésszerkezet kialakítását és az árbevételi tervek alakulását. Számos esetben csak szemlélet kérdése ezekben a gazdaságokban az év eleji hitelképesség kimondása.

Megállapítható, hogy a kedvezőtlen adottságú gazdaságok konkrét gondjainak legnagyobb részét az e területeken folyó gazdálkodás képezi.

A TERMELŐSZÖVETKEZETEK GAZDÁLKODÁSÁNAK VÁLTOZÁSA

A megye mezőgazdaságában jelentős szerepet töltenek be a kedvezőtlen adottságú — zömében hegy- és dombvidéken elhelyezkedő — közös gazdaságok, mind az itt élő népesség számát és arányát, mind a megtermelt termékek mennyiségét, valamint a használatukban levő földterületet és termelési eszközeik értékét tekintve.

A *kedvezőtlen* adottságú *szövetkezeti gazdaságok száma* természetszerűleg *csökkenő*. Az utóbbi tervidőszakot tekintve az összes közös gazdaságon belüli arányuk 1971—1976 között 62%-ról 43%-ra mérséklődött, ami elsősorban szervezeti változásoknak és egyéb adminisztratív szabályozó intézkedéseknek tulajdonítható.

Míg a közepesen vagy annál jobb eredménnyel gazdálkodó gazdaságokkal és az egy-mással történő egyesüléseknek tulajdonítható az összes csökkenés 57%-a, addig a szabályozó rendszer az adott időszakokban 43%-kal járult hozzá számuk és arányuk szűküléséhez.

A területi koncentráció pozitív eredményeket hozott, de az egyesülések sikerességét alátámasztja az a tény is, hogy a jogutód kedvezőtlen adottságú termelészövetkezetek általában eredményesebben gazdálkodtak, mint jogelődjük.

Jelenleg a megyében gazdálkodó 115 közös gazdaságból 49 *szövetkezet kedvezőtlen adottságú*. Az utóbbiból 39 kedvezőtlen termőhelyi adottságú, a másik 10-et pedig egyéb okok miatt úgynevezett gazdaságilag elmaradottnak nyilvánítottak. A kedvezőtlen termőhelyi kategóriába sorolt 39 gazdaságból 27 a hegy- és dombvidéken, 12 pedig a síkvidéken helyezkedik el.

A kedvezőtlen termőhelyi adottságú és a gazdaságilag elmaradottnak számító gazdaságok adják a szektor termelési értékének, *árbevételének és bruttó jövedelmének közel egyharmadát*, amely arányok a IV. ötéves tervidőszak elején még megközelítették az 50%-ot. Azonos az arányváltozás a termelés természetes vonatkozásában is azzal az eltéréssel, hogy az állati termékek és a vágómarha-értékesítés tekintetében 39, illetve 43%-os arányt képviselnek.

Az utóbbi 5 évben a kedvezőtlen adottságú termelőszövetkezetek fajlagos nettó *állóeszköz-állománya* 25%-kal, forgóeszköz-állománya több mint 16%-kal emelkedett, ami elsősorban az 1973. évtől következetesen alkalmazott *fejlesztési támogatás* rendszerének tulajdonítható. Ez a támogatási forma eredményezte azt, hogy a termelési értékekben és árutermelésben kialakult arányuk ellenére a megye termelőszövetkezeti szektorában a IV. ötéves terv során beruházott javak 54%-át a kedvezőtlen adottságú gazdaságok magukénak mondhatták.

Ami a termelés fejlődését illeti, megállapítható, hogy ezek a gazdaságok mind a termelési érték előállítására, mind a megtermelt javak realizálása terén egyaránt *dinamikusabban fejlődtek*, mint a közepes vagy jó kategóriába tartozó gazdaságok. Az utóbbi tervidőszakban az 1 ha-ra jutó árutermelés növekedési üteme több mint 4%-kal haladta meg az átlagosat és az átlag felettieket együttvéve.

A megye közös gazdaságainak *differenciálódási folyamatát* a IV. ötéves terv szabályozó rendszere a kívánatos irányban alakította. A gazdaságok polarizációja szűkült. Megállapítható, hogy mérsékelten, de tendenciaszerűen csökkent a kedvező körülmények között gazdálkodó szövetkezetek eredményeitől való lemaradás. Az 1 ha termőterületre jutó bruttó jövedelem különbsége mintegy 6%-kal mérséklődött az elmúlt tervidőszak utolsó 3 évében, de az egységnyi nyereséget is több mint 2%-kal kisebb ráfordítás mellett érték el a kedvezőtlen adottságú termelőszövetkezetek.

A termelési szerkezet fokozatosan a termőhelyi adottságokhoz igazodott. A törekvések a szálastakarmány-igényű állatfajok differenciált növelésére és a hústermelés elsődlegességére irányult úgy, hogy az *egyszerűsített szerkezet eszköz-igénye*, minimális üzemi akkumuláció mellett, a megkülönböztetett fejlesztési támogatással megteremthető legyen. A szerkezetváltoztatásban szerepet játszott a rendelkezésre álló élőmunkaerő és szükséglet összehangolása, valamint az ott élő lakosság jövedelemigényének kielégítése.

Az 1974. év során elkészített közép- és hosszú távú *racionális földhasználati terv* végrehajtása — amely az elmaradott területek komplex fejlesztésének is fontos tényezőjeként szerepelt — az elmúlt évek során a várt eredményeket hozta. A termőföld racionális használatára irányuló törekvések a *művelési ágak* jelentős mértékű változásában tükröződnek. Az adottságokhoz igazodó terület-hasznosítási elgondolások teljesítése napjainkig a szántóterület arányának 4%-os, a gyümölcsös arányának 0,1%-os csökkenésében, míg a legelő művelési ág arányának 3,7%-os, az erdőterület arányának pedig 0,2%-os növelésében jutott ki-fejezésre.

A 17%-on felüli lejtőn fekvő — rendkívül alacsony kataszteri tiszta jöve-

delmű — szántóterületek egyéb művelési ágban történő hasznosítására törekszünk. Ezt a folyamatot gátolja az a körülmény, hogy az alacsony aranykorona értékű szántóterületek csökkenése növeli a szántó átlagos aranykorona-értékét, ami a kedvezőtlen adottságú besorolás megszűnését jelentheti. Ennek ellenére a szántóterület csökkentésére vonatkozó tervek 75–80%-ban, a gyepterület növelésének tervei mintegy 40%-ban valósultak meg.

A *vetésszerkezetben* bekövetkezett ésszerű változásokat jellemzi, hogy általában csökkent a termelt növények száma, növekedett mintegy 3%-kal a kenyérgabona, 4,2%-kal a kukorica és 1,5%-kal a napraforgó vetésterületi aránya, ugyanakkor 2,2%-kal mérséklődött a bizonytalan termést adó tavaszi kultúrák súlya.

A kedvezőtlen adottságú termelőszövetkezetek *állatállományának* változásával kapcsolatos értékelés néhány évvel távolabbi visszatekintést igényel. Az 1971–1976. években a szarvasmarha-állomány 22%-kal, a tehénállomány 32%-kal emelkedett, szemben a megye összes közös gazdaságában bekövetkezett 7,3%-os, illetve 19,6%-os növekedési ütemmel. A növekedés dinamikája és az ütem különbsége a juhállomány esetében még kedvezőbb volt. Az 1975–1976. évek viszonylatában is közel 3%-os tehénállomány- és 7%-os anyajuhállomány-növekedésről beszélhetünk.

A *szálastakarmány-igényű* állatfajok említett ütemű létszámnövelését elsősorban a javuló takarmánytermelés tette lehetővé. A rét-, legelőterületek hasznosításában bekövetkezett jelentős fejlődés, valamint a 17%-on felüli lejtésű szántóra telepített gyepek hozama az állattartó képességet felével, harmadával növelte, egyes esetekben (a kiemelt fejlesztési dotációval támogatott, úgynevezett modellüzemekben) pedig megkétszerezte, megháromszorozta.

A kedvezőtlen adottságú termelőszövetkezetek *gazdálkodási eredménye* — a termelés növekedésével és az adottságokkal összhangban — 1971–1975. évek között — ha alacsony színvonalon is, de — elfogadható volt. A nyereség és a bruttó jövedelem minimális határok között ingadozott, de ugyanez jellemezte a felhalmozóképességet is. A lassú ütemű stabilizálásban jelentős tényezőként említhető az alaptévékenységen kívüli tevékenység 54%-os fejlődése. Megfelelő üteműnek ítéltető a személyes jövedelem alakulása és az átlagoshoz való közelítése.

A FEJLESZTÉS PÉNZÜGYI FORRÁSAI ÉS EZEK FELHASZNÁLÁSA

A belső üzemi feltételek javulásának kihasználása természetesen csak a külső feltételekkel kölcsönhatásban vizsgálható, hiszen az említett törekvések egybeestek a kedvezőtlen adottságú gazdaságok álló- és forgóeszköz-fejlesztésének központi támogatásával.

A megye kedvezőtlen adottságú közös gazdaságai 1973–1977 között 263,3 millió forint összegű *megkülönböztetett fejlesztési támogatásban* részesültek, amelyek segítségével 735 millió forint értékű eszközfejlesztést valósítottak meg. 43%-ban a *szarvasmarha-férőhely* bővítését, 29%-ban a *szálastakarmány-termelés* és betakarítás, valamint az *alapgépesítés* fejlesztését, 28%-ban pedig a szarvasmarha- és a juhágazatok *forgóeszköz-növelését* (elsősorban állományfejlesztést) szolgáltatta. Mintegy 14 000 szarvasmarha-férőhely létrehozására, illetve korszerűsítésére került sor és ezen belül csaknem 9000 hízómarha-férőhelyet, illetve húshasznú tehén férőhelyet helyeztek üzembe.

A fejlesztési támogatások odaítélése az évek során változó. Míg 1973. évben a támogatható 111 termelőszövetkezet 27%-a részesült dotációban, addig 1977-ben a 48 támogatásban részesíthető gazdaság 66%-a. Az egyes fejlesztési célokhoz nyújtott fejlesztési támogatás mértékének meghatározásánál az adott szövetkezet *saját erejét* (minimális fejlesztési alapját, amortizációs alapjának döntő részét) is számításba vettük a támogatás hatékonyságának fokozása érdekében.

A IV. ötéves terv időszaka alatt elért termelési eredmények, a kialakult jövedelmezőségi viszonyok és a megkülönböztetett fejlesztési támogatás segítségével megvalósított eszközfejlesztés a kedvezőtlen adottságú területeken gazdálkodó szövetkezetek életében — az adottságoknak megfelelő — konszolidációt teremtetett. Sikerült kialakítani a kedvezőtlen termőhelyi adottságoknak megfelelő, mérsékelt igényű, de következetesnek mondható lassú fejlődési ütemet.

A TOVÁBBHALADÁS KÉRDÉSEI

A kedvezőtlen termőhelyi viszonyok között folytatott termelés objektív és szubjektív hiányosságai, összefüggései ismertek. Gyenge a termelési színvonal, mert rossz a talaj minősége, kevés a kemikáliák felhasznált mennyisége és a gép, elégtelen a szellemi kapacitás, de ugyanez az *okozati sorrend* fordítva is igaz.

Miért nem maradnak Borsodban a végzett agrárszakemberek, állatorvosok, közgazdászok? Azt hiszem, ez leginkább azzal magyarázható, hogy sok szakember a hivatása és a tényleges munka között olyan ellentmondást tapasztal, ami a túlértékelést határt jóval túllépi. Az agrárszakember idejének jelentős részét a forgalmazó vállalatoknál, a bankban vagy éppen az államigazgatási szerveknél tölti, az üzeme-gazdász pedig — a gazdálkodás alapjainak szűkössége vagy hiánya miatt — a részesművelés szövetkezeti tagokat érintő gondjaival foglalkozik. A sikerélmény ezektől a vezetőktől és szakemberektől távol áll, a pénzügyi források hiánya az alkotás minimális lehetőségétől fosztja meg őket.

A kedvezőtlen adottságú szövetkezetek egyik alapvető időszerű problémája a *lassú fejlődés megtorpanása*. A számos központi jövedelemszabályozó intézkedés hatására — az 1975—1976. éveket alapul véve (amely egyben a két tervidőszak szabályozóinak különbözőségét is képviseli) — a kedvezőtlen adottságú gazdaságok *nyeresége* 62%-kal, szövetkezeti bruttó jövedelme 32%-kal, a nyereségből képezhető *fejlesztési alapjuk* pedig 74%-kal esett vissza.

A kedvezőtlen adottságú szövetkezetek eredményét befolyásoló *támogatás* mértéke 33%-kal csökkent, ami az összes közös gazdaságnál bekövetkezett csökkenés 82%-át teszi ki.

Egyik legnagyobb gond a *jövedelemkiegészítő támogatással* dotált gazdaságok e támogatási formából történő kiesése. A központi intézkedések hatására 1975-ről 1976-ra több mint 30 termelőszövetkezetnél szűnt meg e támogatási forma alkalmazása, pedig ez az eredményt befolyásoló támogatások között több mint 50%-os részarányt képviselt. Jelentős a *támogatáscsökkenés* továbbá azoknál a formáknál, ahol az *állatlétszám* növelésével összefüggő dotáció következtében a felfutás az 1974—1975. években érte el tetőpontját.

A támogatások erőteljes mérséklődése egyértelműen a *fejlesztési alapok* képzésének nagyarányú *csökkenésében* vagy elmaradásában, és ennek megfelelően a fejlesztés ütemének további lassulásában vagy leállásában jut kifejezésre. A fejlesztésialap-képzés helyzetében beállott kedvezőtlen változás egyben azt is ered-

ményezte, hogy a fejlesztési alapokat 1975-ig átlagban 35–40%-os mértékben terhelte egy-egy év esedékes *fejlesztési hiteleinek* összege, ugyanakkor ez a terhelési arány az utóbbi években a 75–80%-ot is elérte, sőt a gazdaságok egy jelentős részénél alaphiányt is előidézett.

A IV. ötéves terv időszakában a kedvezőtlen termőhelyi adottsággal összefüggésben messze nem volt jellemző az év végi *veszteség* vagy *alaphiány bekövetkezése*, míg az 1976. évben, akár 1977-ben, a pénzügyi problémákkal küzdő gazdaságok között döntő arányban ott találjuk ezeket.

A felhalmozóképeség csökkenése és a fejlesztési hitelek esedékességével összefüggésben jelentkező alaphiányok mellett a *költségekben* bekövetkezett kedvezőtlen változás miatt ma már jelentős mértékű és jellemző a mérleg szerinti veszteségek keletkezése is.

Kérdés, hogy mennyiben felel meg a kategóriába sorolt szövetkezetekben a korábbi tervidőszakéval közel azonos árkiegészítés mértéke a jelenlegi ár-, költség- és jövedelemviszonyoknak. Az 1973. évtől sikeresen alkalmazott fejlesztési támogatás rendszere megyei tapasztalatok szerint minden eddiginél hatékonyabbnak bizonyult, mivel a termelés adottságaihoz igazodó termelési szerkezet kialakítását segítette elő. Egyelőre az is kérdéses, hogy a kevésbé hatékony és korszerűtlen jövedelemkiegészítő támogatás csökkenése mennyiben honorálható a fejlesztési támogatás azonos mértékű növelése útján. Az sem látható, hogy a központi költségvetés mennyiben tehermentesíthető — az elemi kártérítés alkalmazott rendszerén túl — a biztosítási konstrukció továbbfejlesztésével?

A síkvidéki kedvezőtlen adottságú szövetkezeteknél tapasztalható nagy termésbizonytalanság következtében indokoltnak mutatkozik az árbevételek árkiegészítési mértékének módosítása az állattenyésztés javára (a növénytermelés rovására), tekintettel arra, hogy ez az utóbbi játszhat elsőrendű szerepet a gazdálkodás stabilizálásában.

Bodroghöz, Taktaköz és Tisza mente térségeiben a szántóföld kataszteri tiszta jövedelme — mint értékmérő — teljesen elvesztette jelentőségét. A legjobb, 18–20 aranykoronás szántók a krónikus belvíz következtében csak időlegesen, magas költséggel és nagy kockázattal művelhetők. Ezért célszerűnek látszik a kedvezőtlen termőhelyi adottság ismérvei között az ilyen jellegű területeken levő szántókat „hasznosíthatóság” vagy az „ésszerűen művelhetőség” szempontjából is értékelni, ezt a „kategóriát” a támogatás rendszerében elismerni és sajátos formában megkülönböztetett dotációban honorálni.

Автор знакомит с изменениями, происшедшими в производственной структуре, затратах и результатах производственных кооперативов с неблагоприятными условиями возделывания. Однако, сдержанный темп развития, достигнутый путем предоставления особых поддержек развития, в недалеком прошлом затормозился. Автор — на основании опыта — ясно сформулировал наиболее важные задачи.

Es wurden die in der Produktionsstruktur, in den Aufwänden, in der Bewirtschaftung und in den Ergebnissen der unter ungünstigen Standortverhältnissen wirtschaftenden Produktionsgenossenschaften aufgetretenen Veränderungen behandelt. Die mittels den speziellen Förderungszustützungen erreichte mässige Entwicklung ist aber in der jüngsten Vergangenheit zum stehen gekommen. Vom Verfasser wurden anhand seiner Erfahrungen auch die wichtigsten diesbezüglichen Tätigkeiten eindeutig abgefasst.